

Jan Tesař
Zamlčená diagnóza

Triáda

Triáda

Jan Tesař
Zamlčená diagnóza

Jan Tesař
Zamlčená diagnóza

© Nakladatelství Triáda, 2003

© Anna Koutná-Tesařová, 2003

ISBN 80-86138-56-9

ISBN (PDF) 978-80-7474-467-9

ISBN (ePub) 978-80-7474-468-6

ISBN (mobi) 978-80-7474-469-3

Paní Anně Koutné-Tesařové
– když bylo zle, jedné z nejstatečnějších

V síti Státní bezpečnosti za časů „konsolidace“
Z podnětu práce Sibylle Plogstedtové V síti dějin

Nakladatelství Jana Šabaty Doplněk vydalo již několik titulů, které se pozoruhodně vymykají dnešní praxi a zideologizovanému obrazu české společnosti, znovu manipulované v zájmu dané moci (byť se to tentokrát děje nesrovnatelně obratněji a všestranně kulturněji než za komunistů). Posledním takovým dílem je překlad německé memoárové práce Sibylle Plogstedtové, který vyšel pod českým titulem *V síti dějin*.¹ Tato práce je závažným příspěvkem k historii počátků odporu proti husákovské „konsolidaci“ („bílé místo“ československých dějin) a zároveň nastoluje staronové otázky, o nichž se nyní pánům Čechům chce mluvit ještě méně než jejich otcům. Hlas přicházející z Němce, hlas nejobětavější přítelkyně Čechů v nejhorším, mne nutí, abych přerušil své mlčení na veřejnosti o těchto otázkách; jinak bych se cítil podílníkem dohody o tom, co má být umlčeno.

Sibylle Plogstedtová byla účastnicí německého studentského hnutí druhé poloviny šedesátých let, které mělo výraznou tvář „nové levice“; to je *duch doby*, který byl vlastní nejen mladému Německu těchto let, ale také Francii a celé Evropě a dokonce (s malou modifikací) USA. Jím byli oduševňováni, jemu byli

1 V titulu německého originálu je nepřeložitelná slovní hříčka *Im Netz der Gedichte*. Česky: Brno, Doplněk 2002, 144 stran. Přeložili Josef Solář a Zbyněk Fišer. – Překladatelům musím při té příležitosti připomenout, že polská města mohou v německém textu mít německá jména, stejně tak jako i my samozřejmě píšeme i říkáme Varšava (nebo Lipsko a Drážďany). Ale při překladu v žádném případě *nesmějí* v německé podobě zůstat, právě tak jako nesmíme v českém textu napsat Pilsen nebo Reichenberg; musíme je při překladu převádět buď do zaužívané podoby české, anebo do jazyka dané země, tj. do polštiny. Jinak evokujeme ducha německého revanšismu. To jistě překladatelé nechtěli, ale právě to způsobili – autorce, která si to nejméně zasloužila. Překlad je náročná práce, a kdo myslí, že se může vykašlat na ověřování jmen tak velkých měst jako je Bydhošť nebo Lodž, měl by se živit něčím jiným.

poplatni i tehdy nekonformní studenti a mladí intelektuálové v Československu (bez ohledu na jejich dnešní, někdy diametrálně odlišné postoje). Právě skrývání této pravdy je jedním z důvodů, proč se tak málo lidí ozvalo proti účelové lži rozšiřované před zhruba deseti lety, že prý u nás nebylo před Chartou 77 nic, co by se bylo postavilo proti husákovské „konsolidaci“. Takže nám zase jednou v hledání našich vlastních kořenů přišli na pomoc přátelé z Německa.

V uvedeném mezinárodním kontextu mělo německé hnutí dva znaky, které musíme ocenit zvláště my Češi a Slováci: příkrou kritiku starší generace za její polovičaté vyrovnání se s nacistickou minulostí, a neobvyčejnou (v německých dějinách výjimečnou) vstřícnost vůči obětem německého imperialismu a hlavně vůči všem národům východní Evropy jako těm nejvíce postiženým. Není možno vůbec nic psát ani o tomto německém hnutí, ani osobně o Sibylle Plogstedtové bez hluboké poklony za tento čistý internacionalismus. Jen na tomto pozadí budeme konstatovat (jako další *rys doby*) bohužel také určité iluze o východních neostalinských režimech a, řekněme, nevýrazné rozlišování mezi východoevropskými národy a u nich instalovanými totalitními režimy. (S. Plogstedtová s upřímností pro ni typickou vzpomíná na svůj tehdejší pocit volnosti, kdykoli vyšla ze západoberlínského ghetta do domnělé svobody DDR.) Ponechme současným pitomcům, aby se nad tím tvářili povýšeně; zde si jich nebudeme všímat; pokud nás se týče, zaznamenáme tento jistě politováníhodný rys tehdejší zejména právě německé „nové levice“ jako východisko mnoha historických komplikací.

Bylo tedy vcelku přirozené, vyplývalo z východisek, že se autorka dostala do Prahy roku 1968 a že navázala spolupráci s tehdejším československým studentským hnutím (před srpnem a zejména po něm), které ji nepochybně do jisté míry posunulo, tj. stáhlo k sobě, na pozice jistě nikoli liberální, ale v každém případě důsledně antistalinistické, radikálně antitotalitní, bez ohledu na tradiční pravolevé zařazení. (Tento zřetelný ideový posun S. Plogstedtové by si určitě zasloužil speciální pozornost historika, a to i z důvodů širších, než je autorčin osobní osud;

zde to musíme ponechat stranou.) Tak se Sibylle Plogstedtová stala spolupracovnicí levicové, radikálně antistalinistické skupiny kolem Petra Uhla. Už samotné antiautoritářství této skupiny nedovolilo, aby se pokorně zastavila před mezí legality, kterou svévolně diktoval režim.² Sotva tomu mohlo být jinak, řekneme dnes z pohledu po třiceti letech. Pro autorku to ale bylo počátkem ne-li rovnou celoživotní tragédie, pak jistě třicetiletých bolestí a zmatků, třicetiletého uvěznění v bludných kruzích, narýsovaných jejími vězniceli. – Myslím, že titul českého překladu zakrývá jednu z hlavních autorčiných myšlenek. Domnívám se, že chtěla vyjádřit mimo jiné také násilí a křivdu, které jí byly způsobeny tím, že právě ona, člověk s tak výrazně aktivním poměrem k světu a společnosti, zůstala uvězněna nikoli v *dějínách*, nýbrž v bludných kruzích manipulátorů, zatímco dějiny šly svou cestou zcela mimo ni. Toto je podle mne námětem knihy. (Samozřejmě že registruji i jinou, intimní stránku příběhu. Nevyjadřuji se k ní, neboť je pro mne nepodstatná.)

Zde ovšem musím vymezit svůj osobní vztah a pozici, z níž se dívám na S. Plogstedtovou a skupinu označovanou jako Hnutí revoluční mládeže–Revoluční socialistická strana (HRM–RSS). Nikdy v životě jsem se s paní Sibylle nesetkal. Nebyl jsem členem Uhlovy skupiny a ani s Petrem Uhlem jsem se před jeho zatčením v polovině prosince 1969 nikdy neviděl, a dokonce jsem do té doby neslyšel ani jeho jméno. Přesto, myslím, mohu uvést několik údajů, které přispějí ke konkrétnímu historickému zařazení skupiny Uhl–Plogstedtová, neboť jsem byl svědkem, případně partnerem-oponentem jejich působení jako aktivista jiného proudu na téže „běžecké dráze“. Střetával jsem se s aktivitou Uhlových přátel nejprve v takzvaných koordinačních výběrech ROH.

ROH, Revoluční odborové hnutí, byly oficiální, v totalitním

2 Uhlova skupina byla tehdy všeobecně označována za „trockistickou“, případně se tak i sama označovala, viz například v knize, o které tu pojednáváme, na straně 14. Budu tak skupinu označovat i zde, a to v uvozovkách, které mají naznačit, že vědomě používám běžné označení *vulgo*, distancuji se od jakékoli ideologické polemiky, zda se vskutku jednalo o trockismus, případně zda byl autentický čili nic.

zřízení jediné povolené odbory se základní organizací v každém závodě, podniku i úřadě a s vyššími orgány jednak odvětvovými (svazy zaměstnanců příslušného průmyslového odvětví), jednak všeobecnými v každém městě, okrese, kraji a potom i republice (Česká rada odborů, Ústřední rada odborů – ÚRO). Podle teorie zformulované původně Stalinem (již do praxe zavedli také němečtí nacisté) byly ovládané odbory nejdůležitější z tzv. převodů a pák čili masových organizací, jimiž strana uskutečňovala svou moc nad společnostmi. Zajišťovaly elementární sociální a kulturní potřeby zaměstnanců a jejich rodin, ale svým způsobem zároveň také přirozenou lidskou potřebu komunikace a sdružování. Navíc, od konce padesátých let na ně stát přenášel část svých kompetencí v sociálním pojištění. V mechanismu komunistické diktatury zastávaly tudíž oficiální odbory důležitou funkci. Dávaly straně možnost kontrolovat rozsáhlou oblast společenského života, a zároveň působily jako prevence proti možnému spontánnímu vzniku odborů nezávislých (které jsou přirozenou, ze života vyplývající potřebou každého pracovního kolektivu). Ve všech režimech komunistického typu byly oficiální odbory organizací nejmasovější, členství v nich bylo prakticky všeobecné, čili, jak se tehdy říkalo, „dobrovolně povinné“. Naprostá stranická kontrola odborů byla zajištěna tím, že jejich struktura byla sice formálně demokratická, avšak podřízena principu „vedoucí role strany“: prakticky to znamenalo, že kandidáti do všech funkcí byli schvalováni příslušnými stranickými orgány. V čele základních organizací stáli členové vykonávající funkci při svém zaměstnání – ale již v každém trochu větším závodě (a ovšem na všech úrovních vyšších) byly výbory řízeny placenými tajemníky, i existenčně zcela závislými na totalitní organizaci.

Za normálních poměrů klidové fáze totalitního zřízení se ROH nikdy nevymklo straně z rukou. Také na počátku roku 1968 bylo zcela umrtvené. Ale postupně během toho jara se základní organizace probouzely – možná i proto, že aparát strany, který je měl ovládat, byl v rozkladu. Poměry umožnily, že mnohé základní organizace si zvolily nové vedení, po svém a vskutku demokraticky, a odbory začaly zastávat zájmy svých členů jako

zaměstnanců, tj. případně i proti vedení podniku a jeho majiteli-státu. Ve vzrušené atmosféře roku 1968 byly však odbory zároveň nejsilnější ze všech existujících organizací, v nichž se jejich členové mohli vyjadřovat a realizovat jako *občané*. Zvláště po srpnu 1968, když dubčekovci před sovětským tlakem stále víc ustupovali, vyjadřovali řadoví občané svou nespokojenost hlavně na půdě základních organizací ROH. A nepoddajní členové strany, věrní své vizi socialismu československého a demokratického, jak stále víc ztráceli možnost vyjadřovat se na půdě stále víc „konsolidovaných“ (či přinejmenším po dubčekovsku ohebných) stranických organizací, nastupovali tradiční cestu všech antistalinských komunistických proudů: spojovali svou naději s odbory.

Tehdejší stanovy ROH umožňovaly navazovat „horizontální vazby“. Základní organizace ROH, odmítající dubčekovskou cestu kapitulace po etapách, tedy uzavíraly, zcela v rámci platných stanov, smlouvy o společném postupu a solidaritě; vznikaly řetězce takto smluvně vázaných základních organizací a společně běžné otázky řešila shromáždění jejich předsedů; na určité kvantitativní úrovni si pak sama praxe vyžádala vytvořit obvodní (okresní) koordinační výbory předsedů. Ty se *via facti* dostávaly do konfliktu s dosavadní totalitní strukturou (s okresními odborovými radami), což automaticky vedlo k postupnému odřezávání této hierarchické struktury, mimo jiné také od financí přicházejících zdola, a vynucovalo si vytváření dalších, vyšších článků nezávislé organizace. Tak se zrodily koordinační výbory ROH, které jsem v té době považoval a dodnes považuji za nejrationálnější metodu, jakou kdy zrodilo naše opoziční protitotalitní hnutí.³

³ Je charakteristické, že v dosavadních studiích o dějinách našeho protitotalitního hnutí se o tomto tématu nedočteme nic. Sibylle Plogstedtová je první, kdo se o věci – byť pouze okrajově – zmiňuje. Protože jsem tuto zkušenost našeho hnutí považoval za mimořádně cennou i v kontextu celého kremelského impéria, zpracoval jsem ji podrobně pro potřebu ruských kolegů: Otseč „privodnyje rěmni“ (Iz češskogo opyta 1969 goda). Vyšlo v ruské emigrační revui *Kontinent* (Paříž), 1990, č. 62, s. 195–210.

Nebyl jsem (lituji) autorem této myšlenky a ani jsem nepatřil mezi její první realizátory. S touto praxí, tehdy již v plné síle, mne seznámil na jaře 1969 ing. Rudolf Battěk, podle mého jeden z vynálezců. Mé zásluhy se omezují na to, že jsem myšlenku okamžitě ocenil a angažoval se pro ni, tj. neváhal jsem vstoupit do ROH a zároveň navrhnout svým spolupracovníkům v Historickém ústavu ČSAV, aby mne za tímto účelem zvolili předsedou; dále, že jsem na plenární schůzi důvěrníků v srpnu 1969 rozhodně vystoupil proti výzvě k (nepřipravené) generální stávce, s níž přišel provokatér Čechal, člen Uhlovy „trockistické“ organizace; a nakonec, že jsem potom (rád) za tyto postoje zaplatil, spolu s Rudolfem Battěkem, třináctiměsíčním vězením bez soudu. Kromě zmíněného nepřátelského střetu s Čechalem jsem se na půdě koordinačních výborů přátelsky setkával i střetával také s dalšími členy Uhlovy organizace, byť jsem o ní, samozřejmě, nic bližšího nevěděl.

Kdo se chce orientovat v tehdejší době a opozici, měl by odložit ideologické brýle, ať marxistické nebo „liberální“, a promyslet si následující – naprosto základní – problém: Jde o vztah mezi demokratickými společenskými aktivitami (které ze své povahy nemohou být konspirativní) a činností v ilegali-tě (jejíž hranici samozřejmě diktuje podle svého totalitní režim a jeho policie). **Každá z opozičních aktivit té doby tak či onak řeší tento základní problém a příslušným řešením jsou dány nejen vztahy k režimu, ale také do značné míry vzájemné vztahy mezi jednotlivými skupinami odporu.** Toto je ta pravá „kvadratura kruhu“. Taková je moje rada účastníka budoucímu historikovi tohoto hnutí, který nebude jen ubohým opisovačem listin ani podlým velebitelem právě existující moci a její tradice.

Neříkám, že někdo dokázal najít „ideální“ cestu ze zmíněného totalitního rébusu, naopak myslím, že žádná všeplatná ideální cesta neexistovala; reálné bylo hledat jen optimum pro momentálně danou situaci a žádné řešení nebylo bez negativních aspektů – za něž se vždy platilo, a to tvrdě. Vcelku se dá říci, že po roce 1968 bylo většině uvažujících lidí jasné, že cesta klasic-

ké illegality je špatná.⁴ Zcela základní je ovšem otázka, nakolik a pro koho bylo toto poznání jen východiskem pasivity.

Určitou výjimkou v pohledu na tradiční metody podzemní práce byl názor právě Uhlovy konspirativní skupiny, podepisující se jako Revoluční socialistická strana. A to bylo také příčinou jejího rozbití. Nejprve zřejmě zevnitř: podlehla svodu provokátéra Čechala a připustila diskusi o klasickém nečajevovském problému, zda je dovoleno zabít zrádce.⁵ Jak ukazuje S. Plogstedtová, radikální nesouhlas členů se samotnou diskusí o takové otázce vedl k rozhodnutí rozpustit skupinu, což zajisté Státní bezpečnosti nezabránilo v následující represi, a naopak ji usnadnilo.

Je to tedy Sibylle Plogstedtová, přímá a významná účastnice událostí, která otevřela tento problém k diskusi, a to hned na mezinárodní úrovni. Domnívám se, že je tu třeba něco dodat. Mým dodatkem je podtržený důraz na *podmíněný a nikoli konkrétní* charakter nečajevovské diskuse v Praze roku 1969. Uhlovi přátelé se přou o otázku podstrčenou Čechalem nikoli proto, že by ji nastolila praxe (nebo snad jejich srdce), nýbrž právě proto, že je to otázka Nečajevova, a tudíž součást jejich „teoretického vybavení“, tj. kvaziteoretického ideologického balastu, který bohužel spoutává jejich mysl. A StB (nebo snad přímo její šéfové z Lubjanky) toto přesně oceňuje jako výhodu pro sebe, které umí využít. **Toto je pravda o československé protitotalitní opo-**

4 Tento problém je velmi pěkně objasněn v práci ruského disidenta Vladimira Bukovského, která má zásadní význam: *I vozvraščajetsja vėlēr...*, New York, Khronika Press 1978. Z československých aktivistů o něm výstižně píše naposled Miloš Hájek v souboru *Vzpomínky přátel na Jaromíra Literu*, vyd. vlastním nákladem Josef Stehlík, [Praha 2000,] s. 5–6.

5 Tento problém známe z klasického zpracování F. M. Dostojevského v jeho *Běsích*. Nezavírejme oči před tím, že jde vskutku o imanentní problém ilegální organizace – u nás ho známe z dějin „Omladiny“ a mnoha tragických zápletek odboje za druhé světové války. Ten expert Státní bezpečnosti, který vybral tento námět a uložil ho agentu Čechalovi, byl mistrem svého řemesla. Nicméně musíme se vším důrazem podtrhnout, že Uhlova skupina se s problémem setkává jedině právě jako s problémem nečajevovským: je jí vnucen policejním agentem, a to ne ve vztahu k praktickým aktivitám, ale v diskusi o „teoretickém vybavení“, tj. o četbě děl ruských revolučních autorů.

zici 1969: mysl dosti ještě spoutaná totalitou (ale nikoli kult násilí!) na straně přátel svobody, a pozoruhodná povznesenost režimu nad „revoluční“ ideologii spojená s rozhodnou vůlí použít právě tolik násilí a takového druhu, kolik bude pro udržení totality nutné.

O ideologické poplatnosti Uhlových kamarádů mohu, byť nečlen skupiny, podat svědectví právě díky své práci v hnutí koordinačních výborů ROH. Uhlovi chlupci (Pavel Šremer, Radan Baše) patřili mezi nejobětavější pracovníky tohoto hnutí. Bohužel měli plné hlavy leninských idejí. (Překlady, tisk a kolportáž ruských komunistických autorů potlačených Stalinem tvořily podstatnou část jejich podzemních aktivit.)

Praxe potom vypadala takto: Politické pole, které jsme společně obdělávali, nám poskytlo ROH. Bylo to poslední, které v létě 1969 ještě zbývalo – poslední také pro intelektuály, kteří nechtěli zastavit boj. Nebyly už žádné svobodné časopisy ani spolky. Toto pole nám zůstávalo ani ne tak proto, že by česká dělnická třída byla nějak zvlášť hrdinská, jako spíš, že měla nejmíň co ztratit.⁶ Náš „revoluční materiál“, to byli autentičtí pražští a kladenští dělníci a technici; někteří z nich ještě pamatovali svobodné odbory před rokem 1939, někteří měli za sebou zkušenost z porážky 1948. Ti nejtíže překonávali hrůzu z toho, co přichází. Ale na rozdíl od akademiků a různých laureátů se styděli nečinně poslouchat veřejně vyslovované dubčekovské kapitulantské hanebnosti. Sváděli těžký vnitřní boj. Snažili jsme se jim pomáhat tím, že jsme důrazně trvali na demokratické legitimítě naší činnosti. Přicházeli na naše ne sice povolená, ale také

6 V květnu 1969 se konalo pravidelné valné shromáždění ČSAV. V tomto roce ještě nikoli úplné konsolidace se ho zúčastnili vedle všech akademiků a korespondentů také zástupci pracovišť Akademie – podle klíče jeden delegát za padesát vědeckých pracovníků. Pozdravná adresa Husákovi byla přijata všemi hlasy proti dvěma, které patřily, jak bylo oficiálně zdůrazněno, pouhým delegátům pracovišť. Byl to Miroslav Červenka a já. Ostatní se nestyděli sobě naplít do očí – a kromě toho také podrazit toho ustrašeného Sašu, jemuž předtím přísahali věrnost a jehož potom kritizovali (a dnes zase beze studu kritizují) za zbabělost.